

Universität Potsdam

Stefan Gatzhammer

Slovenský misionár v portugalskom väzení :
Brazílsky misionár P. Jozef Keyling, SJ z
Banskej Štiavnice

First published in:

Viera a Život : časopis pre kresťanskú orientáciu ; ročník IV, (1994), číslo 3. -
S. 253 - 260

Postprint published at the Institutional Repository of University of Potsdam:

In: Postprints der Universität Potsdam

Philosophische Reihe ; 24

<http://opus.kobv.de/ubp/volltexte/2009/2921/>

<http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:kobv:517-opus-29219>

Postprints der Universität Potsdam

Philosophische Reihe ; 24

SLOVENSKÝ MISIONÁR V PORTUGALSKOM VÄZENÍ

Brazílsky misionár P. Jozef Keyling, SJ z Banskej Štiavnice

Stefan Gatzhammer

Nasledujúci príspevok poslal časopisu *Viera a život* vedecký pracovník katolíckej teologickej fakulty na Regensburgskej univerzite (Nemecko) pán Stefan Gatzhammer, M. A., Lic. iur. can. Podkladom pre článok bola rozpracovaná vedecká štúdia, preto aj nemecká pôvodná príspevku mala bohaté a dôkladné poznámky. S láskavým súhlasom autora sme pre potreby našich čitateľov poznámky zjednodušili. Pôvodný nemecký titul článku znie: „Die Ausweisung der Jesuiten aus Portugal 1759/60. Der Brasilienmissionar P. Josef Keyling SJ aus Schemnitz.“ Príspevok do slovenčiny preložila Zuzana Vaňová.

Vyhostenie jezuitov z portugalských misijných území v r. 1759/1760

Dlho pred zrušením jezuitského rádu pápežom Klementom XIV. v roku 1773 došlo k rozsiahlym opatreniam proti Spoločnosti Ježišovej v dôsledku protijezuitských postojov, vládnucich v Európe v dobe osvietenstva, ako aj v dôsledku nezlučiteľnosti vtedajšej štátnej reformnej politiky s medzinárodnou rehoľnou štruktúrou jezuitov. Portugalsko ako prvý európsky štát vypovedalo v rokoch 1759/1760 jezuitov z Portugalska a z portugalských misijných území. Portugalsko v úlohe priekopníka pri vyhostení jezuitského rádu dalo signál celej Európe a udávalo smer v udalostiach, ktoré predchádzali všeobecnému zrušeniu Spoločnosti Ježišovej pápežom Klementom XIV. v roku 1773.¹

Po ťažkom zemetrasení 1. novembra 1755, ktoré P. Gabriel Malagrida, SJ (1761 popravený inkvizíciou) hodnotil ako Boží trest, boli v roku 1757 ako na výstrahu odstránení jezuitskí spovedníci z kráľovského dvora v Lisabone. Na popud Portugalska v roku 1758 pápež Benedikt XIV. nariadil pápežskú vizitáciu rádu v Portugalsku a v misiách.² Onedlho boli portugalskí jezuiti obvinení (ako sa čoskoro ukázalo — neprávom) z toho, že vraj mali účasť na atentáte na portugalského kráľa Jozefa I. 3. septembra 1758, a to aspoň tak, že o ňom vedeli. Nato v januári 1759 bolo nariadené zabavenie celého majetku rehole. Záverečným aktom bol vyhostovací dekrét z 3. septembra 1759, ktorý bol úmyselne datovaný rok po útoku na portugalského kráľa. Všetci jezuiti pôsobiaci v Portugalsku boli z krajiny vypovedaní. Vyše 800 jezuitov odviezli loďou do prístavu Civitavecchia, čiže pod dozor cirkevného štátu.

Vyhostení boli aj misionári pochádzajúci z nemecky hovoriacich jezuitských provincií, pôsobiaci v misiách v Brazílii, Angole, Mozambiku a Goe. Avšak pre nich znamenal Lisabon predbežne konečnú stanicu. Dopravili ich do portugalských väzníc; taký osud stihol aj P. Jozefa Keylinga z Banskej Štiavnice.

1 O vzájomných vzťahoch v európskom antijezuitizme porov.: GATZHAMMER, S., *Antijesuitismo Europeo*, in: Lusitania Sacra 5 (1993).

2 Vtedajší nuncius v Lisabone Mons. Acciaiuoli hodnotil vizitáciu, ktorú vykonal kardínal Saldanha, ako cirkevnopolitický ťah proti jezuitskej reholi. Porov. PASTOR, L. von, *Geschichte der Päpste*, zv. XVI/1, 547n.

P. Jozef Keyling, SJ z Banskej Štiavnice ako brazílsky misionár

P. Jozef Keyling, SJ (v prameňoch písané aj Kayling alebo Keiling) bol členom rakúskej rehoľnej provincie.³ 1. júna 1753 odišiel spolu s ďalšími 17 spolubratmi do misií v Brazílii. V rokoch 1753 až 1759 pôsobil v misii Maranhão na severe krajiny.⁴ Až v polovici 18. stor. sa jezuiti z rôznych nemecky hovoriacich provincií rádu dostali na územia pod portugalskou správou. Portugalská kráľovná matka Mária Anna Habsburská osobne vyprosila v roku 1750 u generála rehole P. Francisca Retza v Ríme vyslanie nemeckých jezuitov.⁵ Osobne sa starala o dobro misionárov, ktorí cestovali cez Lisabon.

Z portugalských misií v Ázii, Afrike a Latinskej Amerike bolo v dôsledku všeobecného vyhodenia r. 1759/1760 dopravených do Lisabonu spolu 21 nemecky hovoriacich jezuitských misionárov, z ktorých 19 sa dostalo na určené miesto. Dvaja misionári počas náročnej cesty z indickej Goy do Lisabonu zomreli. Zajatých jezuitov bezprostredne po príchode uväznili zväčša blízko Lisabonu v pevnosti São João da Barra zo 16. stor., nachádzajúcej sa bezprostredne pri ústí rieky Tejo pred Lisabonom.⁶

Nemeckí jezuitskí misionári v portugalských kolóniách

Spolu s P. Jozefom Keylingom pôsobili v čase vypovedania v portugalských misijných územiach títo členovia nemeckých provincií jezuitskej rehole: v Kočínčine (Vietnam) P. Jakob Graff, v Macau P. Johann Koffler, v Goe P. Simon Gumb a P. Johann Keller (obaja zomreli v r. 1761 na ceste z Goy do Lisabonu), Br. Jakob Müller⁷ a P. Karl Przikril, v misii Zambezi v Mozambiku účinkoval P. Moritz Thoman, v Paraguaji P. Jozef Unger. Spolu s Keylingom boli väčšinu času v Brazílii pátri

3 HAMANN, G., *Jesuiten unserer Heimat als Forscher u. Kolonisatoren im brasilianischen Südamerika*. In: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 71 (1963), 370–379.

4 FERRAO, A., *O Marques de Pombal e a expulsão dos Jesuítas* (1759), Coimbra 1932, 371.

5 HUONDER, A., *Deutsche Jesuitenmissionäre des 17. u. 18. Jahrhunderts*. Freiburg i. Br. 1899, 29n, 52n.

6 Porov. LOPES, A., *Roteiro histórico dos Jesuítas em Lisboa*. Braga 1985, 93–98.

7 Séria článkov o zážitkoch a utrpení Br. J. Müllera v goánskej misii a v lisabonskom väzení vyšla v: *Die katholischen Missionen* (1891), 137–142, 160–164, 181–185, 203–234, 248–252.

Johann Breuer, Anselm Eckart, David Fay (uhorský šľachtic), Rochus Hundertpfund, Rötger Hundt, Lorenz Kaulen, Anton Meisterburg, Br. Matthias Piller, pátri Martin Schwarz,⁸ Ignác Szentmartonyi, Ján Nepomucký Szluha (z Gyalu [Gyula?] v Uhorsku) a Franz Wolff. Títo sa nemohli tak ako ostatní vypovedaní jezuiti vrátiť cez cirkevný štát do svojej vlasti, ale mnoho rokov, zväčša do r. 1777, museli stráviť v portugalských väzniciach.

Natíska sa otázka, prečo neportugalskí jezuiti, v našom prípade členovia z nemecky hovoriacich provincií rádu, boli zadržaní v Lisabone a neboli tak ako väčšina jezuitov odovzdaní cirkevnému štátu?

Výskum najlepšie prebádanej paraguajskej jezuitskej provincie (vychádzajúc zo štatistickej state o nemeckých jezuitoch — „Jesuitas Germanos“) predpokladá, že títo pátri mali osobitné postavenie, ktorého preskúmanie si vyžaduje dôkladnejšie preverenie.

Zadržanie zahraničných jezuitov v Lisabone sa tiež vysvetľovalo ako politický ťah: malo zameziť, aby jezuiti šírili v Európe informácie o misijných územiach. Pokusy o vysvetlenie nám ponúkajú obhajobné spisy jezuitov.⁹ Podľa nich sa najmä zahraniční jezuiti postavili na odpor proti obvineniam a protestovali proti dôvodu uvedenému v ohováračskej publikácii „Relação Abreviada“, vydanéj r. 1756 v Lisabone a rozšírenej vo viacerých rečiach po Európe. Podľa Kaulena portugalský premiér Marques de Pombal prechovával mimoriadnu nenávisť voči nemeckým jezuitom, ktorú odôvodnil faktom, že brazílskemu misionárovi Rochusovi Hundertpfundovi sa ako jedinému podarilo útekom uniknúť väzneniu v Lisabone. Súčasníkom bolo jasné, že misionári sa nikdy nedopustili väčšieho zločinu než toho, že „boli jezuitmi a príliš veľa vedeli o Brazílii“.¹⁰

Jezuiti z rakúskej provincie v lisabonskom väzení

V memoároch talianskeho jezuitu Giulia Cesara Cordara je reč len o prepravení vyhostených jezuitov do Ríma. Odborník medzinárodného práva Emer de Vattel položil v r. 1761 otázku, či vyhostenie jezuitov z Portugalska a kolónií sa nemalo vlastne vzťahovať na španielskych

8 Porov. GATZHAMMER, S., *Die Schicksale des Oberpfälzer Missionars P. Martin Schwarz SJ.* In: *Oberpfälzer Heimat* 33 (1989), 129–135.

9 Biblioteca Nacional de Lisboa, *Colecção Pombalina* 451.

10 DUHR, B., *Pombal. Sein Charakter und seine Politik...* Freiburg i. Br. 1891, 163.

jezuitov.¹¹ Cisárski vyslanci podali v r. 1759 a 1760 z Lisabonu do Viedne správu o príchode jezuitských misionárov z Angoly a Brazílie, ktorí čiastočne pochádzali z rakúskej provincie.

Rakúsky zástupca v Lisabone Johann Keil referoval 9. 12. 1760 do Viedne: „V uplynulom týždni dorazila z Gran Pará vojnová loď, na palube ktorej bolo znovu 115 jezuitov z tej istej provincie, z toho štyria cestou zomreli, šiesti, medzi nimi sú údajne dvaja Nemci a jeden Maďar, boli hodení do strašnej vodnej veže St. Juan...“ Medzi uvedenými jezuitmi bol aj P. Jozef Keyling. Mohučan P. Anselm Eckart, s ktorým strávil Keyling veľa rokov v misii a v zajatí, urobil záznamy o priebehu vyhostenia, urobil záznamy o priebehu vyhostenia z misií a väznenia v Portugalsku, ktoré boli vydané aj v portugalčine. Eckart potvrdzuje tieto údaje vo svojom denníku.¹² Podľa nich bol P. Jozef Keyling 3. decembra 1760 odvezený súčasne s pátrami Schwarzom, Szentmartonyim a Wolffom do väzenia v São João da Barra pri Lisabone.

Čo museli väzni v Lisabone počas týchto rokov vydržať, ukazuje nám opis väzenia od jedného spoluväzňa: „Hoci bol najkrajší a najsvetlejší deň, museli nám zasvietiť lampy a za ich svitu nás vsadili do podzemných a temných väzníc, ktoré boli celkom nové, a preto veľmi vlhké. (...) Kto by bol schopný presne opísať všetku tú biedu, ktorú sme museli znášať v týchto dierach celých 18 rokov? — Sedeli sme tam bez denného svetla a bez vzduchu... Neprestajná vlhkosť najmä za daždivého počasia spôsobila, že všetko hnilo. Veliteľ často hovoril: ‚Všetko zhnije v týchto väzniciach, len uväznení pátri nechcú zhniť.‘... Všetci sme prišli do Portugalska postihnutí skorbutom, takže mnohých bolo treba zaopatriť sviatosťami zomierajúcich. Nemálo z nich, hlavne cudzincov, bolo s bezohľadnou krutosťou hodených do podzemných väzení.“¹³

Ďalej budeme skúmať, či boli v Rakúsku informovaní o udalostiach v Portugalsku, najmä o osude jezuitov z rakúskej provincie rádu, medzi nimi aj o P. Jozefovi Keylingovi. Bolo tu úsilie vyslobodiť uväznených jezuitov?

11 VATTEL, Emer de, *Supplement aux memoires...* Frankfurt – Leipzig 1761, 10.

12 ECKART, A., *Memórias de um Jesuíta prisioneiro de Pombal*, vyd. António Lopes, Braga – São Paulo 1987.

13 *Geschichte der Jesuiten in Portugal unter der Staatsverwaltung des Marquis von Pombal*. Nové vyd. pripr. J. B. Hafkemayer, Freiburg i. Br. (bez udania roku), 160.

Pokusy o intervencie z vlasti

Diplomatickému zastúpeniu viedenského dvora v Lisabone boli menovite známi rakúski poddaní väznení v Portugalsku, a to aj s presným miestom ich pobytu.¹⁴ Aspoň osud portugalských jezuitov nebol v Rakúsku neznámy. Z Viedne informoval portugalský vyslanec Andrade e Castro v apríli 1760, že tam vraj jezuitskí misionári, ktorí sa vrátili z Paraguaja, rozširujú správy o súčasnej situácii svojich bratov v Portugalsku. Tieto správy vraj spoľahlivo získali bosí karmelitáni z Lisabonu. V tom čase sa vo Viedni objavili dvaja preoblečení portugalskí jezuiti: Mária Terézia dala pri tejto príležitosti provinciálovi rakúskej provincie rádu jasne najavo, že pobyt portugalských jezuitov a misionárov z Paraguaja je na rakúskom území zakázaný. V decembri 1760 prosil P. Ritter — jezuita, ktorý bol kedysi svedníkom v Lisabone — o audienciu u Márie Terézie: chcel informovať o situácii jezuitov v Portugalsku.

Jezuitom, väzneným v neľudských podmienkach, prvé volania o pomoc nepriniesli žiadne výsledky. Avšak v druhej polovici roku 1766 sa spolu s prepustenými francúzskymi jezuitmi dostalo na miesto určenia v domovských provinciách niekoľko listov od nemecky hovoriacich väznených jezuitov.¹⁵ List kolínskeho jezuitu Lorenza Kaulena provinciálovi dolnorýnskej provincie koloval ako okružný list aj v kolégiách iných provincií a je doložený v diecéznom archíve v Eichstätte. Pre príbuzných mnohých jezuitov väznených v Lisabone boli takéto listy prvým znakom, že žijú.

V júli 1767 informoval Andrade e Castro o rozhovore s vyslancom falckého kurfirsta Karla Theodora vo Viedni. Vyslanec ho pritom prosil o pomoc pri vyslobodení jedného falckého jezuitu, ktorý bol väznený v Lisabone. Keďže iní vladári dosiahli prepustenie svojich poddaných, aj falckí predstavitelia očakávali, že ich intervencia bude mať úspech. Avšak portugalský diplomat odpovedal, že o takých prepusteniach nič nevie.

V apríli 1767 intervenoval kolínsky kurfirst (a münsterský biskup–knieža) Max Friedrich von Königsegg–Rothenfels priamo u portugalského kráľa Jozefa I. v prospech kolínskych poddaných Kaulena, Breuera, Müllera a Hundta. List rovnakého znenia zopakoval kolínsky

¹⁴ Arquivo Nacional da Torre do Tombo (Lisabonský štátny archív), Caixa 406.

¹⁵ Biblioteca Nacional de Lisboa, Cod. 7997, p. 82.

arcibiskup a kurfirst v júli toho istého roku. Portugalský vyslanec na viedenskom dvore mohol o Márii Terézii podať správu, že sa zasadila za dvoch rakúskych jezuitov ako za svojich priateľov a nie ako za poddaných.¹⁶ V rozhovore s Máriou Teréziou vyslanec nemohol potvrdiť informáciu väznených jezuitov.

V decembri 1766 dostal cisársky zástupca a legačný tajomník v Lisabone Johann Keil pokyn zasadiť sa o prepustenie jedenástich jezuitov ako rakúskych poddaných, medzi nimi aj P. Jozefa Keylinga. Od januára do apríla 1767 bol potom rakúsky predstaviteľ Keil diplomaticky činný v prospech väznených jezuitov u Pombala.¹⁷ Za touto oslobodzovacou akciou stál štátny kancelár Kaunitz, ktorý nevidel už žiadny právny podklad na ďalšie väznenie týchto jezuitov. 10. júla 1767 bolo prepustených 37 jezuitov: z nemeckej provincie to boli Jakob Graff, Johann Koffler, Jakob Müller a Karl Przikril. Koncom roku 1767 poslal kolínsky kurfirst do Portugalska ďakovný list za prepustenie Müllera a prosil, aby tak isto prepustili aj Kaulena, Hundta a Breuera, ktorí „napriek toľkým túžbam a žiaľnym stonom nedosiahli vytúženú slobodu“ („tot suspiriis gemitibusque exoptata libertate donati non sunt“).

Dvaja jezuiti, Fay a Wolff, zomreli vo väzení v januári 1767, v apríli 1773 zomrel Rötger Hundt. Obnovená intervencia viedenských diplomatov v roku 1772 v prospech zvyšných jezuitov z rakúskych území bola neúspešná. Pápežská bula o zrušení bola jezuitom oznámená v septembri 1773; súčasne im však povedali, že tým nevzniká žiadny dôvod na ich prepustenie z väzenia. Kolínsky jezuita Kaulen poprel, že by sa voči zahraničným jezuitom ako cudzím poddaným bol použil riadny postup alebo že by ich riadne vypočuli. Už samotná skutočnosť príslušnosti k rádu bola dôvodom na nezákonný postup. V priebehu črtajúceho sa oslobodenia jezuitov v roku 1777 zastával aj cisársky diplomat Lebzelter názor, že jezuiti „znášali dlhé roky najhoršie zaobchádzanie bez toho, že by boli niekedy podrobení aj tomu najmenšiemu vypočúvaniu“.

Prepustenie a návrat do vlasti

Pre jezuitov, ktorí zostali v São João a iných väzniciach v Portugalsku, sa ničivý čas väznenia skončil až po smrti kráľa Jozefa I.

¹⁶ Arquivo Nacional da Torre do Tombo, MNE, Cx. 516.

¹⁷ DUHR, B., c. d. 154n.

vo februári 1777. Kým Kaulen ostal v Lisabone, Breuer, Eckart, Meisterburg, Schwarz a Unger odcestovali cez Amsterdam, príp. cez Janov do svojej vlasti. 14. augusta 1777 prišli do Milána, kde sa ich cesty rozdelili: Eckart a Schwarz cestovali cez Innsbruck do Mníchova. Členovia rakúskej provincie (pátri Szentmartonyi, Keyling a Br. Piller) pokračovali v ceste do Viedne, kam dorazili 5. septembra. Na ich veľkú radosť ich 12. septembra prijala na viedenskom dvore Mária Terézia.¹⁸ P. Jozef Keyling došiel ešte v tom istom roku do svojho rodného mesta.

Dlhoročný brazílsky misionár (1753–1759) a väzeň v Lisabone (1760–1777) žil ešte 14 rokov v rodnom kraji. O jeho činnosti nemáme spoľahlivé správy. Jezuitský misijný historik Anton Huonder o ňom hovorí, že po oslobodení pôsobil ako farár v Banskej Štiavnici. Avšak dielo L. Némethyho *Series parochiarum et parochorum...*, ktoré vyšlo v r. 1894 v Ostrihome, uvádza v tom čase ako štiavnických farárov Michala Münicha (bol farárom v r. 1762–1780), Antonia Neandera (1780–1783) a Gergia Kellera (1783–1803). Je možné, že P. Jozef Keyling vypomáhal v Štiavnici vo farskej službe, ale farárom nebol.

Zomrel 6. októbra 1791 vo veku 66 rokov.

¹⁸ Vyplýva to z listu Szentmartonyiho Eckartovi. Porov. ECKART, A., c. d. 242.